

Браїлко, Юлія. «Власні назви Білорусі в українському поетичному дискурсі: прагматичний і стилістичний потенціал». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 10, 2019, с. 7–17.
Braiiiko, Yuliia. "Proper Name Belarus and its Variants in the Ukrainian Poetic Discourse: Pragmatic and Stylistic Potential". *Linguostylistic Studies*, iss. 10, 2019, pp. 7–17.

УДК 811.161.3'373:821.161.3.09-1

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-7-17>

ВЛАСНІ НАЗВИ БІЛОРУСІ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПРАГМАТИЧНИЙ І СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Юлія Браїлко

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
Полтава, Україна

У статті викладено результати дослідження прагматичного і стилістичного потенціалу топоніма *Білорусь* та його варіантів в українській поезії. З'ясовано, що здебільшого вони виявляють вторинність географічної семантики, актуалізуючи культурно значущу інформацію, супроводжувану позитивно-оцінними конотаціями.

Ключові слова: онім, топонім, хоронім, сема, експресивність, культурна інформація імені.

Braiiiko Yuliia. Proper Name Belarus and its Variants in the Ukrainian Poetic Discourse: Pragmatic and Stylistic Potential. Few attempts have been made to study the problem of the pragmatic and stylistic potential of the toponym *Belarus* in the Ukrainian poetry. Among those few there are brief general studies of the expressive and stylistic features of Belarusianisms in Ukrainian (V. Chabanenko) or phonosemantics of onyms in the poetry of the poets of the 60s (Sixtiers) (T. Mozharova). The purpose of the article is to study the realization of the expressive potential of the proper names derived from the lexeme *Belarus* in the Ukrainian poetry.

Ukrainian folklore and literary poetic texts were involved in the analysis. The study uses a descriptive method which is traditional for linguistics and which enables a detailed explanation of the pragmatic and stylistic features of the names of Belarus in poetry; a method of contextual analysis that enables the analysis of toponyms in various communicative situations and interactions with other words in specific poetic texts and a comparative method for comparing the similarities and differences in the use of toponyms in the fiction texts of different authors.

The results of the research manifest that the proper names Belarus (*Bilorus, Bilorusia, Bila Rus, BSSR, etc.*) demonstrate positive-evaluative connotations, peripheral nature of geographical semantics in Ukrainian poetry, actualizing a wide range of implicit values and conveying cultural information about Belarusians. The study has not revealed any single case when the toponym Belarus or its variants become a representative of the "alien" dimension for the lyrical hero in the corresponding binary opposition or has pejorative shade of meaning in the analyzed discourse. Artistic interpretation of the name *Belarus* and its variants often manifests itself as anthropomorphic metaphorization. The main ways of creating this stylistic device are: the actualization of the semantics of consanguinity, direct author's characteristics (epithets), use of the verbs that identify Belarus as a person performing an action or the object of interpersonal relations, sacralization of the toponym.

Key words: onym, toponym, burial, choronym, expressiveness, cultural information of the name.

Вступ. Поетична модель світу вторинна щодо мовної, проте обидві вони мають низку спільних ознак. Із-поміж них – взаємодія різних національних культур, яку разом з іншими засобами репрезентують власні назви, наприклад, хороніми. Вони функціують не просто як ідентифікатори географічних об'єктів, а вирізняються великим обсягом імпліцитних значень (фонових знань) і трансюють історико-культурну інформацію про етнос, що проживає на території, маркованій відповідним онімом. Найбільш виразно, на нашу думку, процес актуалізації власною назвою культурної взаємодії відображений у художньому дискурсі.

Незважаючи на те, що в українському поетичному топоніміконі лексема *Білорусь* та її варіанти перебувають на периферії й частотність їхніх уживань невелика, вони є важливим художнім засобом у багатьох письменників. Свідченням цього є, наприклад, твори / групи творів, присвячені Білорусі й відповідно названі (вірші «Білорусь» М. Рильського, В. Сосюри, Т. Масенка, Д. Луценка, «Білорусії» М. Рильського, «Білорусі» А. Малишка й Б. Олійника, «Кобзар Білорусі», «Дівчині з Білорусі» Т. Масенка, «Поетам Білорусії» М. Сингаївського, «Сльоза Білорусі» І. Драча, «Вітання Білорусії» Д. Павличка, «Вершники з Білорусії» Р. Лубківського, поема «Білорусь» О. Ірванця, цикл «Білорусь» В. Сосюри тощо). Зауважимо, що в білоруській поезії топонім *Білорусь*, безумовно, належить до ключових слів, виступаючи «і місцем дії, і Батьківщиною, і найвищим, найдорожчим символом» (Ільченко, і Ісачук 33). За спостереженнями Т. Слесаревої, «уживання хороніма *Беларусь* <...> найбільш часто є закономірним для творчості будь-якого білоруського автора» (272).

До сьогодні проблема прагматичного і стилістичного потенціалу власних назв Білорусі в українському художньому дискурсі не перебувала в центрі уваги лінгвістів. Відомі поодинокі спроби її спорадичного вивчення, як-от у межах загальних спостережень над експресивно-стилістичними функціями білорусизмів в українській мові (Чабаненко), фоносемантики онімних найменувань у поезії шістдесятників (Можарова).

Мета статті – вивчення реалізації експресивного потенціалу власних назв Білорусі в українській поезії.

Матеріал і методи дослідження. До аналізу було залучено українські фольклорні й літературні поетичні тексти (див. список використаних джерел). У роботі використано традиційний для лінгвістики описовий метод, який уможливорює пояснення прагматичних і стилістичних особливостей назв Білорусі в поезії; метод контекстуального аналізу, що дав змогу проаналізувати топоніми у зв'язках і взаємодіях з іншими словами в конкретних текстах, та порівняльно-зіставний метод для встановлення подібності й відмінності уживання топонімів у творах різних авторів.

Результати дослідження та дискусія. В українському поетичному дискурсі спостережено такі хороніми на позначення Білорусі: *Білорусь/Білорусія, Біла Русь, БССР*, також okazіональні варіанти – фонетичний *Белорусь* (Олійник 396), словотвірний *Білорусонька* (Малишко, *Поетичні твори* 298). У фольклорі й авторській поезії XVIII–XIX століть функціює винятково найменування *Біла Русь*, класифіковане в українській мові як історизм (Чабаненко 24): *Летіли гуси з Білої Русі, / Ой, замутили воду Марусі* (*Українська поезія* 365); *Литва і Русь Біла устрашилась, / До самих Курляндов со всім покорилась* (*Українська література* 83); *Ой гетьмане український, / Мазепо, мій брате! / Чи не хочеш ти зо мною / Москви воювати? / <...> / В мене буде своє царство, / А ти, милий брате, / Будеш тоді в Білій Русі / Царем царювати!* (Руданський 154). Саме так із другої половини XVII століття в українській та інших мовах називали білоруські землі, «від кін. 18 ст. поняття Б. Р. (Біла Русь – Ю. Б.) вживалося до тер., які увійшли до Російської імперії після поділів Польщі 1772, 1793, 1795. Поступово назва Б. Р. трансформувалась у термін “Білорусія”» (Ясь). І хоча останній активно використовували в українській мові періоду СРСР, для художнього мовлення пріоритетним був варіант *Білорусь*, що, вочевидь, можна пояснити амплітудою його експресивного потенціалу. В. Чабаненко, досліджуючи лінгвостилістику «топонімічних форм *Білорусія* і *Білорусь*», указує, що «в українському мовному середовищі існує тенденція до їх стильової та жанрової диференціації. Форма *Білорусія* більш характерна для офіційно-ділового і наукового стилю сучасної української мови (статтю видрукувано в 1979 році – Ю. Б.), тоді як форма *Білорусь* – для художнього і публіцистичного. Внутрішньою експресивністю названі форми відзначаються лише в художньому, публіцистичному та ораторському мовленні; до того ж, *Білорусь*, як правило, вживається в поезії, а *Білорусія* – в прозі. Взагалі, форма *Білорусь* сприймається як стилістично виразніша, ніж форма *Білорусія*» (Чабаненко 24).

Топонім *Білорусія* спостерігаємо в поетичних творах С. Крижанівського, Р. Лубківського, Д. Павличка, М. Рильського, В. Сосюри, М. Сингаївського, проте часто вони паралельно використовують назву *Білорусь*, не надаючи особливого значення вибору того чи того варіанта, пор.: *Та вперті Білорусії сини / Сказали: неможливого немає – / І камінь перед плугом відступає, / Мов сніг перед атакою весни. / <...> / Шумить заводів теплим передзвоном / Нова, жива, весела Білорусь!* (Рильський 4: 171). Зауважимо, що поетичне вживання онімів *Білорусь* та *Біла Русь* в одному тексті, навпаки, має конкретну мету – досягнення експресивно-стилістичного ефекту. Наприклад, у вірші Івана Драча «Сльоза Білорусі» він побудований на «структурному контрасті» (Чабаненко, 24), обіграванні етимології (*Білорусь* ← *Біла Русь*) та внутрішньої форми: *Ти – Біла Русь. Не в долі сивій, / А в долі райдуг – Білорусь! / В братерськiм колі, в сонця зливi! / В твоїй сльозі, сльозі щасливій / Я теж щасливо відіб'юсь!..* (Драч 310). Прозора

семантична мотивація хороніма (*Біла* – світла, непорочна, чиста) підкреслена експресивними модифікаторами *пресвітлий, світитися, заясніти, чистота, сльоза*: <...> *ніжно в Світязі купала / Свої пресвітлії слова. / Вона світиласьчистотою / <...> / заясніла сльоза <...>* (Драч 309).

Проаналізований матеріал засвідчує, що в сучасній українській поезії з варіантів *Білорусь* та *Білорусія* використовуваний лише перший. Це зумовлене екстралінгвальним чинником: українська мова швидко відреагувала на нову офіційну назву країни Республіка Білорусь (ухвалено 19. 09. 1991), фактично витіснивши з ужитку хоронім *Білорусія*.

Аксіологічний спектр топоніма *Білорусь* та його варіантів в українському поетичному дискурсі позитивний, зрідка – нейтральний. Меліоративні конотації максимальні, коли образ Білорусі репрезентований крізь призму авторського Я: *Вацлаво, моя Вацлаво, / Моє серце взяла Білорусь!* (Масенко, *Багрянні жоржини* 27); *Вже, мабуть, першою порошею / Укрита любя Білорусь* (Масенко, *Багрянні жоржини* 92). Контекстуально цей максимум частіше за все досягається позицією звертання (*О Білорусь, я твоєю землею / Буду, як рідною, вік дорожити* (Луценко 13); *За що ж тебе люблю я, Білорусе? / Мені твої сніги, немов обриси / Із маминого теплого стола, / Ласкаво світять / <...> / Вклоняюся тобі, моя родино / Найближча!* (Павличко, *Твори* 183); *Є багато країн довкола. / Схід і захід, зима й весна, / А така проста й загадкова / В мене ти, Білорусь, одна* (Ірванець 729); *Я кохаю тебе, я кохаю, / Я КОХАЮ ТЕБЕ, БІЛОРУСЬ* (Ірванець 735)), а також посесивністю (*Не промчать схарапуджені коні, / Білорусе моя, по тобі / У шаленому гromі і дзвоні, / У пекельній одвічній зlobі <...>* (Лубківський 26)) і позитивно забарвленими епітетами (*Я в минуле з любов'ю дивлюсь. / О моя Білорусь синьоока, / о моя золота Білорусь!; О моя Білорусь яснодзвонна, / синьоока моя БРСР!* (Сосюра, *Твори* 1: 253); *Білорусь ти моя білоруса, / Синьоока, як мати моя!* (Малишко, *Поетичні твори* 297); *Трави синьоока матінко / О Русь моя Русь моя Біла* (Драч 500)).

У більшості досліджених творів реалізація топоніма *Білорусь* та його варіантів демонструє вторинність географічної семантики, а ядерною стає культурна інформація імені. І навіть у нечисленних випадках пріоритетності локалізаційного значення онім здатен актуалізувати історичні фонові знання, зберігши аксіологію нейтральною, наприклад: *В порядку виправлення кордонів / До Білорусі й України / Нові зі сходу й півночі приточують райони, / А панство за кордоном з крику гине* (Еллан-Блакитний 255); – *Коли мене перетяли навпіл / Із кулеметів вже за Білоруссю, / Я у шпиталі порішив: / відбувся* (Олійник 507).

Географічна інформація хороніма *Білорусь/Білорусія* може уточнюватися іншими топонімами. У цьому процесі здебільшого бере участь весь контекст твору: *Лежать у полі вперті валуни / На Молодечнині, в озернім краї; / Супутник мій незаперечно знає, / Що кинуті льодовиком вони* (Рильський 4: 171); *Білорусіє братня! До славного*

Мінська / Хай полине ця пісня моя українська <...> (Рильський 4: 15); У **Мінську** ми; Над шумливим і райдушним **Сожем** / зажурились **Полісся** гаї (Сосюра, Твори 1: 251–252); Слухав поріднену з нашою мову / ранком, як входив у **Речицю** й **Мозир**. / Чув у годину не раз вечорову, / як біля **Сожу** гудуть верболози. / Рідними стали й джерела цілющі / й хащі густі **Біловезької Пущі** (Луценко 13); <...> Та ніякі дядьки вусаті / Не віднімуть у мене тебе. / Відібрати ніхто не посміє / Ні на день, ні на час, ні на мить, / Доки білим вітрилом Софія / Понад **Полоцьком** в небі тремтить. / <...> / То й ношу я у грудях ту грудку, / Ту, що зміг, мов рентген, проявить / Пагорб замковий у **Новогрудку** / І довколишній краєвид. / <...> / Доки рими нанизую я, / Десь там біло-червоно-біла / Понад **Мінськом** встає зоря (Ірванець 730–731). Але ойконім **Хатинь** є уточнювачем не стільки географічної інформації, скільки подієвої, тому що це символ Другої світової війни й національної скорботи: Хай над **Хатинями** зозулі / Ще ронять сльози в дзвоннім гулі, / ти вся – для сонця і тепла (Драч 310); В пам'яті людства лишилися й досі / рани твої [**Білорусі**], як безсмертя **Хатині** (Луценко 14); Коли зачую дзвони із **Хатині**, / В мені, мов крик в осінній самотині, / Скидаються боління навісні (Павличко, Твори 184). Д. Павличко у вірші «Борися й живи!» пов'язує цей символ зі знищенням усього національного, білоруського, експлікуючи фонові знання оніма **Хатинь** лексемами спляють, попіл, тлінь: Горє! Московство вертається знову! / Вся **Білорусія** наче **Хатинь**: / Спляють душу, історію, мову, / Мамину пісню, зорю світанкову, – / Все обертають на попіл і тлінь (Ностальгія 78). Додамо, що письменник уживає в тексті загальну назву московство та її твірний топонім Москва для точної локалізації загрози й маркування чужого для Білорусі простору: О **Білорусіє**, бита журбою, / Рвана манкуртами, псами **Москви**, / Будь же собою, а не рабою, / Не покидай нас на полі бою, / Ти ж невмируща – борися й живи! (Павличко, Ностальгія 79).

Одночасне використання українських топонімів та онімних маркерів білоруського локусу є консолідувальним чинником, тому що не встановлює, а навпаки, стирає межі в опозиції «свій – чужий»: Я звідси вам – з **Поліщани**, пишу, / до вас, брати, слова летять гінцями. / Я спогади неквапно ворущу, / то з **Гомельщини** віють чебрецями (Сингаївський, Дорогою зорі 21). Цьому також активно сприяє: а) прирощення до значення назви Білорусі сем 'спорідненість' (**Білорусь** ти моя золота, / Синьоока сестра **України!**.. / <...> / Русокося сестра **України**, / **Білорусь** ти моя, **Білорусь** (Сосюра, «Білорусь»); <...> стогне **Білорусь**, пливе пожарів дим... / Встає сестра твоя [України] над попелом громами / і руки простяга визвольникам своїм (Сосюра, Твори 2: 267); **Білорусь** і **Україна** – / Край слов'янський, / серцю милий / <...> / Мови наші – дві сестрички! (Кононенко)), 'друга батьківщина' (Я назвав би тебе батьківщиною, / Хоч одна вже у мене і є <...> (Ірванець 729); б) пряме указування на Білорусь як «свою», виражене посесивним компонентом моя (див. вище); в) подібність особливостей природи (Не у снігах, не в важкій завірюсі, – / Сонцем і медом

наснажено спокій, / Літо цвіте у садах **Білорусі**, / Літо стоїть на **Вкраїні** широкій (Малишко, Поетичні твори 296); Ти не знайдеш ту грань в безгомінні / Поміж лісом і степом ніде. / Де кінчається **Україна**, / **Білорусь** починається де (Масенко, Вибране 174); г) проведення історичних та/чи символічних паралелей між Білоруссю та Україною (Нема **України**, / нема **Білорусії**, / Нема і Росії, лиш конгломерат, / І дітки біляві, чорнявії, русії / У тій «неділимій» щебечуть з-за ґрат (Лубківський 455); І чую **Україну**, **Білорусь**, / І чую світ з роботою і плачем, / З його життям, і в холоді гарячим, / І проростає крізь сніги трава... (Рильський 3: 27); Знало серце просте й незрадливе, / Що і там літають чорні круки, / Діток-немовляток розривають, / Хочуть випити очі у **Вкраїни**, / В **Білорусі** ясні випити очі <...> (Рильський 3: 191–192); Руки Ваших [героїв-чорнобильців] батьків цілує вся **Україна**. / Серце Ваших батьків цілує вся **Білорусь** (Йовенко 420); Тринадцять тисяч криниць герметизує епоха. / Скорбно в них задивилися **Україна та Білорусь** (Йовенко 426)). О. Ірванець у поемі «Білорусь» утілює таку паралель в оказіонімі *Площа*: Бо як встане питання **Площі**, / То на неї в усі роки / Ходять юні і наймолодші, / А в палацах сидять старики (733). Поет обрав такий варіант найменування, оскільки він однозвучний з білоруською лексемою *площа*, а в українській мові це синонім слова *майдан*, яке зовсім недавно онімізувалося та «набуло ознак вторинної номінації, ознак слів-символів» (Степаненко 7), стало символом «боротьби України за власну свободу, незалежність, гідність, через його призму концептуалізувалися морально-духовні цінності українського народу» (Красавіна 108).

У поетичному дискурсі актуалізована й така географічна інформація топоніма *Білорусь*, як ландшафтні особливості (На **рівнинах Білорусі**, / Де лягла журбою мла, / На мужицькій бідній ниві / Ніжна квітка розцвіла (Олесь 770); Я між **лісами Білорусі**, / і між **болотяних огнів** (Сосюра, Твори 251); Внизу пропливають невпинно / <...> / **бори Білорусі** сумні... (Сосюра, Твори 235); Я на вас дивлюся, / **сосни Білорусі**, / на степів блакить, / сповнений піснями... (Сосюра, Твори 171); Біжать **ялинки** – сині лижники, / **Берези** ніжні і прості. / <...> / **Ліси** під чорною дрімотою / Дзвінкі, натягнуті, тугі (Масенко, Вибране 27); І я вже чую шелест хвої, / П'янючі запахи сосни – / Із **Білорусі лісової** <...> (Нехода 40); Йдуть баржі, плоти, пароплави сюди – / З Росії, з **лісів Білорусі** – / В Каховку! (Нехода 137); В серця дивнім русі / Прогляне чисте небо **Білорусі**; / І **білокора стежка** ожива (Йовенко 104); ...О дозволь, **Білорусь**, / перейшовши печальний курган, / Край **берез** твоїх тихих / замисленим явором стати (Олійник 163); **Берези Білорусії** білили, / під місяцем виходили з **лісів** (Сингаївський, Родове дерево 38)), інші природні характеристики, наприклад, синє небо (Під **синім небом Білорусі** / я рідну дівчину зустрів (Сосюра, Твори 252)). Творячи образ Білорусі, українські письменники ХХ століття взагалі часто звертаються до кольоропису – для формування певного емоційного тла, експресивно-оцінного контрасту, надання онімові

психологізму. Тому *Білорусь* у їхній художній рецепції *синьоока*, *золота* (приклади див. вище), *білява* (*Це ж я в білявій Білорусі / з ланів повстання голубих* (Сосюра, *Твори* 251)), *зелена* (*Знаю все, поете [Янка Купала], і журюся, / Як журився ти крізь гнів великий, / Що твою зелену Білорусь / Залили криваво-чорні ріки* (Рильський 3: 59)). Примітно, що з назвами *Білорусі* частіше за все вживають епітет *синьоока*. Ця атрибутивна характеристика сусідньої країни зафіксована й у процесі психолінгвістичного експерименту, який проводили з носіями білоруської мови – учнями раннього юнацького віку. Щоправда, за значущістю вона поступилася таким оцінкам, як *чиста*, *красива*, *незалежна* (Данцевич 36).

Контекстуальними репрезентантами культурної інформації хороніма *Білорусь / Білорусія* стають антропоніми – імена відомих білоруських діячів: *У поході мирнім / Іде в прекрасну далеч Білорусь, / Де ожили Скорина і Кастусь* (Рильський 4: 48); *Недарма вогнем Скорини / Ти просяла в віках! / Білорусіє зелена, <...> / Краю Коласа й Купали, / Разом ми жили й страждали, / Світлу волю добували, / Світлу волю здобували!* (Рильський 3: 270); *Добридень, друзі і брати, / Вітання Білорусі! / <...> / Тече, мов голуба ріка, / Що лілії вквітчали, / Шевченка слово і Франка / До Коласа й Купали* (Рильський 4: 162); *Місту і полю, вусатому житу, / Всій Білорусі, що в сонці засяла, / Щиро бажаю і щастя, і квіту, / Хай з ними буде Янка Купала* (Малишко, *Поетичні твори* 260); *Було, паннота із книжок Скорини / Училась, та про серце соколине / Твоїх синів дізналася пізніш, / Коли пиху з шляхетського чертога / Стинала Калиновського тривога, / Блискуча, ніби гайдамацький ніж! / <...> / За вірші Богдановича й Купали / Люблю* (Павличко, *Твори* 183–184); *Не скорюся ніяким владам / І нікому тебе не віддам, / <...> / Доки ходять по вулицях парою / Віктор Жибуль і Вера Бурлак. / Відректися мене не намовиш, / Бо ж для мене, для мене-таки, / Мов павук, снує Хадановіч / Віртуозні свої рядки. / Уявити собі таке лиш! / І хіба не візьме за живе – / Знавівілий демон Шалкевіч / Ніжну душу гітари рве!* (Ірванець 730–731). Здебільшого, однак, спостерігаємо протилежний процес, коли власна назва *Білорусі* стає експлікатором енциклопедичної інформації антропонімів, засобом розкриття позначених ними образів: *Він нас учив найглибше поважати / Святиню роботящої руки, – / І увійшов наш Янка у віки, / Як образ Білорусії крилатий* (Рильський 3: 238); *Купала! Шум борів, і хвилі жита, / І ріки у повільній течії, / І добрі люди, і пісні твої – / Це книга Білорусії розкрита / <...> / І образ твій малюється мені / Як образ Білорусії твоєї!* (Крижанівський 119–120); *<...> співав колись мій друг, поет / великий, рідний друг Дубовка... / <...> / Мій герою, / мій страднику за Білорусь! / <...> / Богдановича люблю, / його поезію в днів русі... / Він – Лермонтов на Білорусі* (Сосюра, *Вибрані твори* 200); *<...> між гостями він сидів [Янка Купала] / У веселому крузі, / Де з молодшими й сам молодів / Богатир Білорусі...* (Масенко, *Вибране* 102); *Ти [Едзі Огнецвіт] – дочка Білорусі, / а я – син України. / Та в єдинім ми русі, / душі в нас солов'їні* (Сосюра, *Твори* 105); *Та хто в нашім краї не*

пом'яне / Поміж найславніших – **Янку Купалу!** / <...> / Згадавши Тараса, свого Кобзаря, / Ми кажем: Кобзар **Білорусі – Купала!** (Масенко, Багрянні жоржини 94). Останні два приклади, як і наведені вище, вказують на відсутність в українській поезії опозиції «свій – чужий» щодо білоруського онімного простору (на відміну від, скажімо, російського, щодо якого така опозиція виразно простежена (див., наприклад, Браїлко). Крім того, «білоруський антропонім чи топонім може увиразнюватися, коли він утворює разом із українським антропонімом чи топонімом одне логіко-семантичне поле й викликає прозорі суспільно-історичні асоціації, наводить думку читача (слухача) на знаменні паралелі в житті двох братніх народів» (Чабаненко 23).

Хоронім *Білорусь* поети асоціативно пов'язують із відповідними етнонімами: **Білорусь**, / Цю землю знаєте, ручусь, / Мені там кожен за **сябра** / Бажав і щастя і добра (Малишко, Твори 274); Весна відкрила навстіж брами – / до тебе лине, **Білорусь**. / І з **білорусами-сябрами** / я знов любов'ю поділюсь (Сингаївський, Заповітний хліб 22); І роси було б удосталь / На посіви й трави, / Так **сябри** із **Белорусі** / Всі дощі покрали (Олійник 396); **Білоруски** й **білоруси**, / **Сябруки** мої й **сябрині**. / Україна привітає / **Білорусь** – твою Радзіму (Кононенко). Ю.Іздрик обіграє етимологію іронічного прізвища білорусів натяком на гастрономічний стереотип (бульбаш ← бульба (білор., укр. картопля)), загалом засновуючи художній сенс на політичному підтексті: Найвіддаленішою / політичною асоціацією, / пов'язаною з **картоплею** фрі, / може бути незалежна **Білорусь** / (варто рухатися від «бульбашів» у бік політкоректніших означень) (Іздрик 181).

Художня інтерпретація власних назв Білорусі часто відбувається шляхом антропоморфної метафоризації, основними засобами творення якої є такі:

1) актуалізація семантики спорідненості: Ми йдем у непоборнім русі, / немає міри й краю нам, / і з нами йдуть, біляві й русі, / **сини** Росії й **Білорусі**, / бо ми живем одним життям (Сосюра, Вибрані твори 198); Поему присвятили ви лісам, / Де і сліда ідилії немає; / В священні дні визвольної війни / Там бились **Білорусії сини**; Мила сестро, чиста **сестро, Білорусіє** ясна! (Рильський 4: 48); <...> я чую зблизька, з далини, / як трудитесь щодня й завзято / ви, **Білорусії сини**. / <...> / До **Білорусії** мій голос – / до синьоокої **сестри** (Сингаївський, Заповітний хліб 22);

2) репрезентація референта топоніма як володаря людського тіла: О моя **Білорусь** / <...> / Буду згадувать вітер у полі / І **волосся** твоє золоте (Сосюра, Твори 3: 253); / Спільні й радісні кроки, / вітер, зорі і трави. / **Білорусь синьоока**, / Україна чорнява (Сосюра, Твори 3: 106); <...> І **руки** здійсмає до нас **Білорусь** (Малишко, Поетичні твори 98); <...> Та такими **очима** щирими / Подивилась ти [**Білорусь**] в серце моє, / В тих **очах** було стільки болю, / Стільки смутку на самому дні, / І таку я побачив недолю /

За **плечима** твоїми в пітьмі, / Ніби брат там на брата вирушив <...> (Ірванець 729);

3) прямі авторські характеристики: епітетні (*жива, весела* (Рильський 4: 171), *кохана* (Сосюра, *Твори* 253)), фемінативні (*князівна, красуня-князівна* (Ірванець 729, 732)) та ін.;

4) уживання дієслів, що вказують на Білорусь як: а) людину-виконавця дії (*устрашилась* (Українська література 83), *дозволь* (Олійник 163), *іде* (Рильський, *Зібрання творів* 4: 47), *сіє* (Рильський, *Зібрання творів* 4: 171), *стогне* (Сосюра, *Твори* 267), *пішла* [в партизани] (Луценко 13), *цілує* (Йовенко 420), *здивилася* (Йовенко 426)); б) об'єкт міжособистісних стосунків (*кохаю тебе* (Ірванець 728, 735)).

У вірші Д. Павличка фіксуємо також приклад сакралізації (теоморфізації) топоніма Білорусь: *О пречистий прапоре свободи, / Твоя правда чиста і свята, / Білорусь воскресне – й між народи / Світу прийде зі свого хреста!* (Павличко, *Вірші з Майдану* 26).

Висновки та перспективи досліджень. Отже, в українській поезії власні назви Білорусі (*Білорусь, Білорусія, Біла Русь, БРСР* та ін.) демонструють здебільшого вторинність географічної семантики, актуалізуючи культурно значущу інформацію, супроводжувану позитивно-оцінними конотаціями. У проаналізованому матеріалі не спостережено жодного випадку, коли топонім *Білорусь* чи його варіант стає репрезентантом «чужого» для ліричного героя простору у відповідній бінарній опозиції або/та має пейоративне значення. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні експресивного потенціалу інших хоронімних одиниць у художньому дискурсі. Цікавим видається також здійснення порівняльного аналізу прагматики власних назв Білорусі в українській поезії та власних назв України у білоруській.

Список використаних джерел

- Драч, Іван. *Берло: Книга поезій*. Київ : Грамота, 2007.
- Еллан-Блакитний, Василь. *Поезії*. Київ : Радянський письменник, 1964.
- Йовенко, Світлана. *Безсмертя ластівки*. Київ : Дніпро, 1989.
- Іздрик, Юрій. *Після прози: поезія*. Чернівці : Meridian Czernowitz ; Книги-XXI, 2013.
- Ірванець, Олександр. *Сатирикон-XXI*. Харків : Фоліо, 2011.
- Кононенко, Данило. «Українською — «джерельце», білоруською — «крянічка!»» *Кримська світлиця*, № 24, 2004.
- Крижанівський, Степан. *Літопис: вибране*. Київ : Дніпро, 1991.
- Лубківський, Роман. *Рамена: поезії*. Київ : Дніпро, 1969.
- Луценко, Дмитро. *Усе любов'ю зміряне до дна: лірика, поеми, пісні*. Київ : Український письменник, 1994.
- Малишко, Андрій. *Поетичні твори. Літературно-критичні статті*. Київ : Наукова думка, 1988.
- Малишко, Андрій. *Твори*. В 10 т. Київ : Дніпро, 1974.
- Масенко, Терень. *Багрянні жоржини*. Київ : Дніпро, 1969.
- Масенко, Терень. *Вибране*. Київ : Дніпро, 1975.
- Нехода, Іван. *Поезії*. Київ : Радянський письменник, 1982.

- Олесь, Олександр. *Твори*. В 2 т. Київ : Дніпро, 1990.
- Олійник, Борис. *Вибране : поезії, поеми*. Київ : Етнос, 2009.
- Павличко, Дмитро. *Вірші з Майдану*. Київ : Основи, 2014.
- Павличко, Дмитро. *Ностальгія. Поезії*. Київ : Основи, 1998.
- Павличко, Дмитро. *Твори*. В 3 т. Київ : Дніпро, 1989.
- Рильський, Максим. *Зібрання творів*. В 20 т. Київ : Наукова думка, 1983-1990.
- Руданський, Степан. *Усі твори в одному томі*. Київ, Ірпінь : Перун, 2007.
- Сингаївський, Микола. *Дорогою зорі*. Київ : Молодь, 1979.
- Сингаївський, Микола. *Заповітний хліб*. Київ : Радянський письменник, 1982.
- Сингаївський, Микола. *Родове дерево*. Київ : Радянський письменник, 1988.
- Сосюра, Володимир. *Вибрані твори*. В 2 т. Київ : Наукова думка, 2000.
- Сосюра, Володимир. *Твори*. В 10 т. Київ : Дніпро, 1970-1971.
- Сосюра, Володимир. «Білорусь». *Червоний шлях*, № 7, 1928, с. 5.
- Українська література XVIII ст. Поетичні твори, драматичні твори, прозові твори*. Київ : Наукова думка, 1983.
- Українська поезія. Середина XVII ст.* Київ : Наукова думка, 1992.

Sources

- Drach, Ivan. *Berlo: Knyha poezii*. Kyiv : Hramota, 2007.
- Ellan-Blakytnyi, Vasyl. *Poezii*. Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1964.
- Yovenko, Svitlana. *Bezsmertia lastivky*. Kyiv : Dnipro, 1989.
- Izdryk, Yurii. *Pislia prozy: poeziia*. Chernivtsi : Meridian Czernowitz; Knyhy- XXI, 2013.
- Irvanets, Oleksandr. *Satyrykon-XXI*. Kharkiv : Folio, 2011.
- Kononenko, Danylo. «Ukrainskoïu — «dzhereltse», biloruskoïu — «krynichka»!» *Krymska svitytisia*, № 24, 2004.
- Kryzhanivskiy, Stepan. *Litopys: vybrane*. Kyiv : Dnipro, 1991.
- Lubkivskiy, Roman. *Ramena: poezii*. Kyiv : Dnipro, 1969.
- Lutsenko, Dmytro. *Use liuboviu zmiriane do dna: liryka, poemy, pisni*. Kyiv : Ukrainskyi pysmennyk, 1994.
- Malysenko, Andrii. *Poetychni tvory. Literaturno-krytychni statii*. Kyiv : Naukova dumka, 1988.
- Malysenko, Andrii. *Tvory*. 10 vols. Kyiv : Dnipro, 1974.
- Masenko, Teren. *Bahriani zhorzhyny*. Kyiv : Dnipro, 1969.
- Masenko, Teren. *Vybrane*. Kyiv : Dnipro, 1975.
- Nekhoda, Ivan. *Poezii*. Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1982.
- Oles, Oleksandr. *Tvory*. 2 vols. Kyiv : Dnipro, 1990.
- Oliinyk, Borys. *Vybrane : poezii, poemy*. Kyiv : Etnos, 2009.
- Pavlychko, Dmytro. *Virshi z Maidanu*. Kyiv : Osnovy, 2014.
- Pavlychko, Dmytro. *Nostalhiia. Poezii*. Kyiv : Osnovy, 1998.
- Pavlychko, Dmytro. *Tvory*. 3 vols. Kyiv : Dnipro, 1989.
- Rylskiy, Maksym. *Zibrannia tvoriv*. 20 vols. Kyiv : Naukova dumka, 1983-1990.
- Rudanskyi, Stepan. *Usi tvory v odnomu tomi*. Kyiv, Irpin : Perun, 2007.
- Synhaivskiy, Mykola. *Dorohoiu zori*. Kyiv : Molod, 1979.
- Synhaivskiy, Mykola. *Zapovitnyi khlib*. Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1982.
- Synhaivskiy, Mykola. *Rodove derevo*. Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1988.
- Sosiura, Volodymyr. *Vybrani tvory*. 2 vols. Kyiv : Naukova dumka, 2000.
- Sosiura, Volodymyr. *Tvory*. 10 vols. Kyiv : Dnipro, 1970-1971.
- Sosiura, Volodymyr. «Bilorus». *Chervonyi shliakh*, no 7, 1928, p. 5.
- Ukrainska literatura XVIII st. Poetychni tvory, dramatychni tvory, prozovi tvory*. Kyiv : Naukova dumka, 1983.
- Ukrainska poeziia. Seredyna XVII st.* Kyiv : Naukova dumka, 1992.

Список використаної літератури

- Браїлко, Юлія. «Функційність топоніма Москва в українському поетичному дискурсі». *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, вип. 4, 2018, с. 5–19.
- Данцевич, Елена. «Ассоциативное поле концепта «Беларусь» у учащихся раннего юношеского возраста». *Весті БДПУ. Серія 1 : Педагогіка. Психологія. Філологія*, № 3, 2002, с. 35–8.
- Ільченко, І. І., і Ісачук, Н. В. «Топоніми в перекладних поезіях В. А. Чабаненка». *Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 листопада 2017 року, м. Львів*. Львів : ЛОГОС, 2017, с. 31–5.
- Красавіна, Валентина. «Від майдану до Майдану». *Культура слова*, вип. 82, 2015, с. 102–8.
- Можарова, Тамара. «Фоносемантика онімних найменувань у поезії шістдесятників». *Лінгвістичні дослідження*, вип. 27, 2009, с. 39–47.
- Слесарева, Т. П. «Онимы Яна Барщевского (на материале «Шляхтича Завальни»): семантический аспект». *Наука – образованию, производству, экономике : материалы XVI(63) Региональной научно-практической конференции преподавателей, научных сотрудников и аспирантов, 16-17 марта 2011, г. Витебск*. Т. 1. Витебск, 2011, с. 271–3.
- Степаненко, Микола. «Українська мова і суспільно-політичні трансформації сьогодення». *Українська мова*, № 2, 2015, с. 3–23.
- Чабаненко, Віктор. «Експресивно-стилістичні функції білорусизмів в українській мові». *Культура слова*, вип. 17, 1979, с. 15–26.
- Ясь, О. В. «Біла Русь (Білорусія, Білорусь, Біларусь)». *Енциклопедія історії України*, за ред. В. А. Смолія. Т. 1. Київ : Наукова думка, 2003.

References

- Brailko, Yulia. "Functionality of the Toponym Moscow in the Ukrainian Poetic Discourse". *Mova: klasychne – moderne – postmoderne*, iss. 4, 2018, pp. 5–19.
- Dantsevich, Elena. "Assotsiativnoe pole kontsepta «Belarus'» u uchashchikhsya rannego yunosheskogo vozrasta". *Vestsi BDPU. Seryya 1 : Pedagogika. Psikhologiya. Filalogiya*, no 3, 2002, pp. 35–8.
- Il'chenko, I. I., and Isachuk, N. V. "Toponimi v perekladnikh poeziyakh V. A. Chabanenka". *Filologichni nauki v umovakh suchasnikh transformatsiynikh protsesiv: materialy mizhnarodnoï naukovo-praktichnoï konferentsii, 10-11 listopada 2017 roku, m. L'viv*. L'viv : LOGOS, 2017, pp. 31–5.
- Krasavina, Valentyna. "Vid maidanu do Maidanu". *Kultura slova*, iss. 82, 2015, pp. 102–8.
- Mozharova, Tamara. "Fonosemantyka onimnykh naimenuvan u poezii shistdesiatnykiv". *Lingvistichni doslidzhennja*, iss. 27, 2009, pp. 39–47.
- Slesareva, T. P. "Onimy Yana Barshchevskogo (na materiale «Shlyakhticha Zaval'ni»): semanticheskii aspekt". *Nauka – obrazovaniyu, proizvodstvu, ekonomike : materialy XVI(63) Regional'noy nauchno-prakticheskoy konferentsii prepodavateley, nauchnykh sotrudnikov i aspirantov, 16-17 marta 2011, g. Vitebsk*. Vol. 1. Vitebsk, 2011, pp. 271–3.
- Stepanenko, Mykola. "Ukrainska mova i suspilno-politychni transformatsii sohodennia". *Ukrainska mova*, no 2, 2015, pp. 3–23.
- Chabanenko, Viktor. "Ekspresyvno-stylistichni funktsii bilorusyzmiv v ukrainskii movi". *Kultura slova*, iss. 17, 1979, pp. 15–26.
- Yas, O. V. "Bila Rus (Bilorusiia, Bilorus, Bilarus)". *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, edited by V. A. Smolii. Vol. 1. Kyiv : Naukova dumka, 2003.

Стаття надійшла до редколегії 14.02.2019